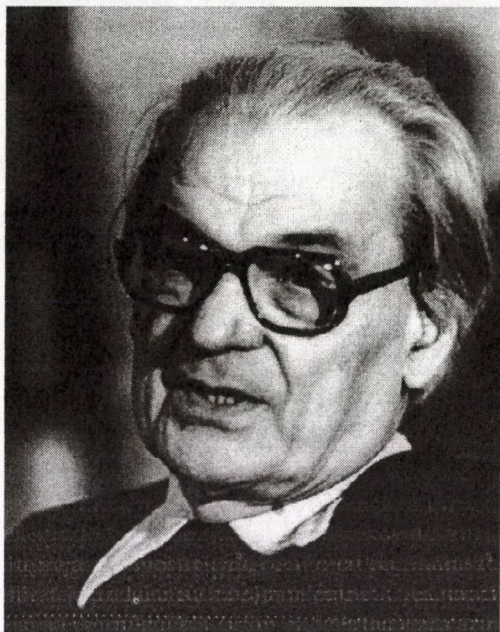

Keresztury Dezső (1904—1996)

Akik tanítványai, majd pályatársai, aztán barátai lehettünk Keresztury Dezsőnek, míg élünk sem felejthetjük karaktere sokrétűségének és mélységének magával ragadó vonzását. A lélekbúvárnak tanulságos stúdium lehetne vizsgálni, hol-mindenütt ismerték, kik-mindenkik emlegették, miért s hányféleképpen szerették és tisztelték. Tertullian, a szeretetről szólván, azt mondja: többszörös kör közepén áll minden igaz ember; a kör ívét a belőle kiáradó s a reá visszahulló szeretet vonja, rajzolja. Keresztury szinte körhalmazok sokszoros metszéspontjában állott.

Mi lehetett a titka? Tán azt kell mondanunk, a nyílt személyesség és a szigorú tárgyyszerűség, a benső érdekelttség és a nemes tartózkodás, a szíves közvetlenség és a bölcs távolságtartás, az igaz lelkesültség és az okos higgadtság, a puritán egyszerűség és az érzelmi emelkedettség, és annyi testvér ellentétpárjuk jelenléte és szép egyensúlya. Ha a képernyőn egy festmény-

ről, egy könyvtárról, egy elköltözött barátról, egy életműről szolt, e vonások biztos egyensúlya mindig megmutatkozott. Talán ezért is volt, hogy szinte mindenkinek tudott egyazon megnyilatkozásban megragadót, elgondolkodtatót, élményszerűt nyújtani.

A költő születik, a szónok lesz, mondták a régiek. A személyiség viszont születik is, meg lesz is. A született alkatot munkával, élménnyel, sorssal formálni, alakítani kell. Keresztury szerencsés táji környezetből indult. A legbelsőbb Pannoniából, ahol rétege, az egykori középnemesség többségében nem vált dzsentrivé. Urbanizálódott, szakműveltséget szerzett, igazgatási és civilizációs közhivatalt viselt. (A templomokat Maulbertsch és Donner képek

ékesítették, az iskolázás a legkisebb faluban is természetszerű volt s a hivatalnok-úri otthonokban gyakran szólt a házimuzsika. Magyarok, németek, horvátok jó egyetértésben éltek itt fent is, lent is. Politikus szobor az első, sőt a második világháborúig alig állott itt a városokban. A kongó szónoklatoknál, a cigányozó hejehujáknál jobban szerették a színházat, a könyvet, a barátságos együttléteket délutáni szokását.)

Apja Egerszeg polgármestere volt. Tragikus véggel korán hagyta árván családját. Ezután a nem szűkösen, de nem is fölösleggel, hanem öröklött történelmi ízléssel rendezett Balatonfelvidéki otthonukban nevelkedett a Kisfaludyak híres házának közelében. Varázslatos táj, apró román és gót falusi templomokkal, folklorba játszó hegyi kápolnákkal, barokk egyházakkal, hivalkodást kerülő, kis klasszicista kúriákkal teleszórva. Egyik oldalt Szigliget meg Sümeg vára s a fényes keszthelyi Festetics-kastély meg a remek későbarokk sümegi püspöki palota, a másikon Tihany szépharmóniájú, messzetekintő apátsága s a romantikus-eklektikus Füred, gazdag művelődési emlékvilága. Csupa történelmi, csupa művészeti ihletés, de egyben szociális gond és ébresztés is, mert a nagybirtokokon bizony szegényen, bár azért itt nem ember alatti nyomorúságban élő cselédsorsokkal is megismerkedhetett.

Az Eötvös-kollégium tagjai sorába lépő Keresztury ezzel a tájörökséggel érthető módon választotta a történelmet, a művészetet, az irodalmat, a szegény nép sorsáért aggódó irodalmat is szaktárgyául. S épp ily érthető módon találta föl magát Berlinben is a kitünően végző hallgató. A weimari Berlin ekkor az európai művészet fővárosa; de a szociológus, az etikai, az esztétikai elmélkedésnek is egyik fő centruma. Számos termékeny ismeretségre tett szert, s nagy része volt abban, hogy az egyik legnevesebb tudományos kiadó, a Gruyter magyar tárgyú könyvsorozatát indította.

Midőn a náci erőszak előretörése nyomán haza kellett térnie, a Pester Lloyd munkatársaként hatékonyan közrejátszott abban, hogy a lap nemes hangvételű, okos mérsékletű liberális maradt, s hogy számtalan elhallgattatott, üldözött vagy emigráns német szerző kapott benne nyilvánosságot.

Szorosan csoporthoz sohasem kötötte magát. *Illyéshez* kezdettől s egyre sűrűbb szálak fűtétek. (*Németh László* iránt, kivált a történelmi esszéista iránt bő fenntartásai is voltak. A fiatal *Márai*ról s a háború alattiról rokonszenvvel és elismeréssel beszélt.) Legmélyebb respektus és szimpátia azonban *Babits* iránt élt benne; belső lelkesültség pedig talán *Kosztolányi* iránt.

Az irodalmi alkotás sohasem hiúság vagy érvényesülés eszköze volt számára, hanem benső indítás, lelki szükség. Korán kezdett verset írni és fordítani, meg szépirodalmi értékű esszét formálni, igazában azonban mégiscsak tudósnak, irodalomtörténésznek készült. Itt kapcsolódása is határozottabb volt. Míg a magyar klasszicizmus esszéirodalmáról szóltában *Szekfűhöz* állt közel, első kis Arany-könyvében *Horváth János*hoz. Akaratlanul, kimondatlanul is vitairat mindkettő. A második a *Móricz* által kezdeményezett s a *Németh László* által is — bár árnyaltabban — erősített Arany-képpel szemben; az első viszont a kiegészítést előkészítő nemzedéket mutatta be az őket kicsinylők ellenében. *Arany*, számára annak a megtestesülése, ami Európából az irodalomban, a költészetben akkor és itt megtestesülhetett, a Kemény—Eötvös—Csengery-féle esszéisták pedig azt képviselték, ami akkor és itt az európai liberális nemzeti gondolkodásból képviselhető volt.

Keresztury egyik fő jellemvonása mutatkozik meg itt: határozottan elutasítja, hogy a historikus egy csoport, egy réteg, egy irány, egy felekezet számára kisajátítsa az igazság kizárólagos birtoklását, a nemzet egyedüli képviselétét, a társadalom és művelődés irányítását, értékeinek hordozását, tulajdonságainak meghatározását.

Arra nézve, mennyire történelmi tájékozottságára s az egyéniségében meg neveltségében rejlő józanságára, ítélőkészségére tekintettel becsülték kortársai, hadd említsük: midőn *Illyés* a

Magyar Csillag alapítására készült, Márai, Németh László, Cs. Szabó mellett és előtt őt kérdezi meg, tegye-e vagy sem. S a lap egyik legfontosabb vitája, a *Helyünk a világban* záró cikkében a szerkesztő leginkább az ő e vonatkozású írására támaszkodik. Amikor meg Illyés *Hídi vásár* címen — mintegy Sinka, Móricz s társaik stíljét s világát megirigyelve, — valami folklór-naturális, porba, zajba fulladt, mondjuk, ugor—türk—szamajéd orientális kaotikus vásári képet festett, — Keresztury józanul fontoló-szemlélődő, tisztán öltözött, meggondolva szóló falusiakkal telt, italos zajongástól idegen vásári rajzot nyújtott *Zalai vásár* című válaszversében. Aligha lehet kétségbe vonni, hogy e szemérmesen büszke írásai ott éltek Illyésben, midőn szeliden bár, de kikelt Móricz paraszttábrázolása ellen, s a *Jóó Györgyben*, a *Boldog emberben* látta a falu igazi ábrázolóját.

A második világháború után *Teleki Géza* távozása nyomán a Parasztpárt delegáltjaként — amelynek ugyan nem volt tagja —, főleg Illyés sürgetésére művelődési miniszterséget vállalt a koalícióban. Megteremtette a nyolcosztályos általános iskolát, s ahol erre mód volt, osztályok szerint tagolt oktatást vezetett be. Az Észak-Dunántúlnak Szombathelyen vagy Győrben, Észak-Magyarországnak Egerben — megvalósítva Eszterházy Károly II. József által szerte szórt kezdeményét — egyetemet szeretett volna létrehozni.

Miniszterségéből való kibuktatása nem fájt neki. Annál inkább az, hogy kicsinyes praktikákkal, háta mögött s hozzá néhány karrierista vagy megbolydult elméjű kollégista intrikája segítségével megszüntették előbb Eötvös-kollégiumi igazgatóságát, majd tanárságát, aztán magát ezt az oly fontos intézményt is. Ez utóbbi az egyetlen sérelem, amin az ő derűs fölnyével tán haláláig sem tudott egészen túllépni.

Zaklatottsága, folytonos lefelé buktatás évei után a hatvanas-hetvenes években nekilátott újra nagy álma megvalósításának: előbb Arany művei teljes kritikai kiadásának, majd vele párhuzamosan életműve földolgozásának. Amikor a Kiadó engem kért a szokásos lektorálásra, ámulva láttam, milyen friss maradt, s mennyire teljében van esztétikai érzékenységének, lélektani tudásának, történeti otthonosságának, ragyogó íráskészségének.

Akik tudományos területén is közel álltunk hozzá, boldogok voltunk. Mert féltünk, hogy nem marad ideje e nagy műre, mivel annyi s oly igen különböző feladatot vállalt közben magára közműveltségünk emelésére: A magyar irodalom képeskönyve. A magyar zene képeskönyve, költői antológiák, versfordítások, festői prezentálások, kiállításrendezések, TV-beli könyvtár-bemutatók követték egymást. A gondviselés, amelyben megőrzött hitével mindig bizakodott s a feladat fontosságának tudata azonban megőrizte nemcsak tehetségét, de munkakedvét s munkaképességét is.

Gazdag és szép élet volt az övé, minden elszenvedett méltánytalanság ellenére is. Úgy töltötte be a folytonos munkálkodás, hogy szinte az ország minden lakójának adott valamit. S amikor vágya beteljesült előbb Babits bátor élesztésével, majd Arany nagyszerű bemutatásával, akkor sem szűnt meg tolla nyugodni. Nemcsak egy-egy szép vers került ki asztaláról, hanem egy érdekes *Zrínyi-dráma* is, kitűnő dialógus- és jellemábrázoló készséggel. Hogy egykor nem véletlenül éleszthette meg *Madách* jó drámai magvú, de nehézkes mozgású és nyelvű *Mózes-drámáját*, ez a darab jól mutatja, igazolja. Önéletírásában, amelyet annyira szorgalmaztunk, sajnos, csak minisztersége kezdetéig jutott el. Holott e nehéz időkről kevés hitesebb tanú lehetett volna nála; tárgyilagos beszélgetései, elmélkedései nyomán, barátai, jól tudhattuk ezt. Ám e nélkül is nagy ajándékot adott életművével nemzeti művelődésünknek.

Németh G. Béla